Ruimte voor onderwijs

Nieuwe huisvesting Scholengroep Cambium

Scholengroep Cambium Zaltbommel

Voorwoord

door Wim van der Veer, Rector Scholengroep Cambium

Het politieke besluitvormingsproces rondom de nieuwe huisvesting van Scholengroep Cambium nadert zijn einde. We hebben er alle vertrouwen in dat het positieve voorstel van het college – ook nadat de gemeenteraad hierover heeft beslist – ruimte biedt om verder te gaan op de ingeslagen weg. Tegen deze achtergrond is het belangrijk om iedereen goed te informeren: het gaat beginnen en we hebben jullie nodig!

Het project van de (ver)nieuwbouw beperkt zich namelijk niet alleen tot het bouwen van een school oftewel het stapelen van stenen. De nieuwe huisvesting is het sluitstuk van een onderwijs- en organisatieontwikkeling. We krijgen de mogelijkheid om onze ideeën daarover ook te vertalen in een goed gebouw. Dat is een zeldzame kans die we niet laten lopen. Met dank aan de politiek die het belang van het voortgezet onderwijs en een goede, adequate huisvesting daarvoor onderschrijft.

Nu is het aan ons om die kans met beide handen te pakken en de geboden ruimte in te vullen. Ruimte die in dit boekje wordt geïllustreerd door een leeg schoolbord. Een – zoals je wilt - ouderwets schoolbord, dat symbool staat voor traditioneel, degelijk en kwalitatief onderwijs waar onze school zich mee identificeert. Maar ook een leeg bord dat ons als een schone lei de ruimte biedt onze onderwijsideeën en daarmee de nieuwe gebouwensituatie vorm te geven.

Op 1 februari viert Scholengroep Cambium zijn 12,5-jarig bestaan. Dit jubileum is een mooie gelegenheid om trots terug te kijken op hetgeen is bereikt. Maar het leent zich ook om vooruit te kijken: in het bijzonder naar de komende anderhalf jaar waarin de nieuwe huisvesting van onze school gestalte krijgt!

Het moment is bijna daar dat Scholengroep Cambium de ruimte krijgt voor de nieuwe huisvesting. Nieuwe huisvesting die docenten en medewerkers in staat stelt om komende onderwijsontwikkelingen – de vernieuwde Basisvorming en Tweede Fase – adequaat het hoofd te bieden, en zelfs om het onderwijsaanbod te verbreden. Daarmee gaat een langgekoesterde wens in vervulling.

Over oorzaak en aanleiding

De aanleiding van de behoefte om de gebouwen aan de Courtine en de Van Heemstraweg te renoveren, gaat twaalf jaar terug in de tijd. Als gevolg van de fusie van vier voortgezet-onderwijsscholen ontstond toen Scholengroep Cambium, die verspreid over drie locaties in Zaltbommel werd gehuisvest. In 1997 werd bij raadsbesluit een van de locaties (de Schoolstraat) afgestoten. Dat had tot gevolg dat op de locatie Courtine noodlokalen verschenen die voor tijdelijke huisvesting moesten zorgen. Daarbij werd de toezegging gedaan dat deze uiterlijk in 2002 door permanente huisvesting zou worden vervangen. Ondertussen groeide het aantal leerlingen van 1000 naar 1200, en ook nam het aantal noodlokalen op de Courtine toe. Met de huidige zeventien tijdelijke lesruimtes mag je spreken van een groot tekort aan leslokalen, oftewel een capaciteitsprobleem.

De huisvesting aan de Van Heemstraweg kent een andere problematiek. Deze locatie, gebouwd in 1967, voldoet niet aan de eisen die modern onderwijs stelt. Bovendien is het gebouw inefficiënt in gebruik. Volgens het Meerjarenonderhoudsplan was de locatie Van Heemstraweg in 2000 al toe aan een grondige renovatie. De gemeente echter besloot jaarlijks dit uit te stellen tot 2006. Alhoewel het aantal leslokalen toereikend is voor de 600 leerlingen, bestaat ook voor dit gebouw de overtuiging dat alleen door ver- en nieuwbouw een gebouw kan ontstaan dat goed op zijn functie en doelgroep is toegesneden.

Eind oktober komt het college van B&W van de gemeente Zaltbommel bij elkaar voor de wekelijkse, besloten vergadering. Dan staat ook de huisvesting van Scholengroep Cambium op de agenda. Gaat het licht voor de realisatie van een nieuwe school op groen? Het wordt een *go!* en daarmee is opnieuw een belangrijke stap gezet op weg naar de definitieve besluitvorming.

Meer dan nieuwe stenen

Maar wat gaat er dan gebeuren? Waar heeft het college van B&W precies 'ja' tegen gezegd? Het besluit gaat een stuk verder dan alleen nieuwe stenen; het is de onderkenning van een visie. De visie dat je de leerlingen van het Cambium in relatief kleine, herkenbare groepen moet verdelen om ze de aandacht te geven die ze verdienen, en ze op die manier optimaal te laten leren. En daarvoor is een goed, functioneel gebouw van het allergrootste belang.

Huiskamer en kantoortuin

Het begint dus met nieuwbouw. Zowel in en aan de locatie Courtine als de Van Heemstraweg. Daarvoor zal het gebouw aan de Van Heemstraweg eerst deels worden gesloopt. Het huidige langgerekte karakter van het gebouw en de brede gangen – een gevolg van de bouwstijl in de jaren vijftig en zestig – maken het moeilijk ruimtes te creëren die voldoen aan de wensen en eisen die de onderwijsvisie van het Cambium (maar ook modern onderwijs in zijn algemeenheid) vandaag de dag met zich meebrengt. Zowel aan de voorzijde van het gebouw als aan de achterzijde zal er vervolgens nieuwbouw plaatsvinden. De twee units die de locatie Van Heemstraweg nu al kent – Basisberoepsgerichte opleiding (BB) en Kaderberoepsgerichte opleiding (KB) – zullen tijdens de nieuw- en verbouw ook bouwkundig worden ondersteund. Dit om uitvoering te geven aan de eigen benadering die de twee stromen vereisen. Voor leerlingen binnen de Basisberoepsgerichte opleiding betekent dit dat zij zullen worden ondergebracht in 'de huiskamer', een kleinschalige en overzichtelijke leeromgeving. Deze leerlingen

Jan van Heusden, pedagogisch medewerker, locatie Van Heemstraweg:
"Door de lange gangen – die vaak donker zijn door het gebrek aan daglicht – zijn het enorme afstanden die de kinderen tussen de lessen moeten afleggen."

kunnen binnen een dergelijke sfeer optimaal presteren. De KB-groep, leerlingen met meer theoretische mogelijkheden, wordt ondergebracht in 'de kantoortuin'. Daar kunnen zij onder meer in kennishoeken terecht om op zelfstandigere wijze de vereiste vaardigheden te vergaren.

Separate gebouwen
Ook binnen de locatie Courtine, waar het vmbo-TL, de havo en het atheneum gehuisvest blijven, zal gewerkt gaan worden met aparte units. In de nieuwbouw komt dat tot uiting in twee separate gebouwen met ieder een eigen gezicht. De TL zal worden ondergebracht in een nieuw te bouwen gebouw met een eigen entree. Dit gebouw zal dusdanig worden ingericht dat leerlingen van de onder- en bovenbouw na binnenkomst als twee aparte groepen hun eigen weg gaan. Verder beschikt de nieuwe huisvesting over eigen faciliteiten met uitzondering van een mediatheek. Daarvoor zullen de leerlingen in het andere (het huidige permanente) gebouw moeten zijn.

De bestaande, permanente bouw aan de Courtine zal hoofdzakelijk onderwerp worden van inpandige nieuwbouw. Daarbij zal ook de opdeling van havo- en atheneumleerlingen bouwkundig worden vertaald. Zo komt er een aparte ingang voor havo- en atheneumleerlingen en zal de overgrote meerderheid van de onderwijsruimten ook op die manier worden ingedeeld.
Met de renovatie van de bestaande bouw en de realisatie van een nieuw gebouw zal de tijdelijke huisvesting komen te vervallen.

Willem de Winter, docent Natuurkunde, locatie Courtine:
"Ik ben heel erg enthousiast over de nieuwe huisvesting.
In 2010 ondergaat mijn vak een totale inhoudelijke verandering die vraagt om een andere aanpak en dus ook een andere lokaalindeling. Dit is hét moment om daar op in te spelen."

Annette Swinkels, docente Nederlands, locatie Van Heemstraweg:
"De nieuwe huisvesting is heel hard nodig.
Ons gebouw is ooit aan elkaar gebouwd en heeft geen verband noch een hart."

Nieuwbouw onontbeerlijk
De nieuwbouw en verbouw van zowel de locatie aan de Van Heemstraweg als de Courtine gaat veel verder dan de realisatie van twee moderne gebouwen. Met deze investering wordt het pad geëffend voor modern maar degelijk onderwijs. Dat onderwijs stond, staat en zal staan in het teken van de drie-eenheid Onderwijs, Opvoeding, Ontplooiing. Dat daarbij een gebouw op maat onontbeerlijk is, behoeft geen betoog.

Courtine

van Heemstraweg

In augustus 2007 starten de vernieuwde Basisvorming en de Tweede Fase. En dat is eigenlijk een jaar te vroeg als je naar de huidige planning van de nieuwbouw van Scholengroep Cambium kijkt. Er zal dus nog enige tijd gewerkt moeten worden met nieuwe onderwijsverworvenheden tegen een decor van een niet-optimaal functionerend gebouw. Dat maakt het van groot belang dat de vernieuwde dan wel nieuwgebouwde huisvesting zo spoedig mogelijk in gebruik kan worden genomen. Vooralsnog wordt er van uitgegaan dat dit per 1 augustus 2008 het geval is.

Nabije toekomst, lang verleden

De druk vanuit Scholengroep Cambium met betrekking tot de besluitvorming over de nieuwe huisvesting is merkbaar hoog. Dat komt enerzijds doordat de aanstaande onderwijsvernieuwingen nu snel dichterbij komen, en anderzijds omdat de ontwikkelingen die zich de afgelopen vier jaar hebben afgespeeld een steeds langere lijst vormen.

Vier scenario's

Met het oog op de in 2002 toegezegde vervanging van de noodlokalen door permanente gebouwen, is in 2001 het overleg met de gemeente over nieuwe huisvesting gestart. Naast de veelvuldige besprekingen die er op allerlei niveaus zijn geweest, zijn er externe onderzoeken uitgevoerd, haalbaarheidsstudies verricht, en zowel door de gemeente als Scholengroep Cambium experts geraadpleegd. Het rapport van het eerste onderzoek dat is uitgevoerd zag in juni 2003 het licht onder de titel *Haalbaarheidsonderzoek herstructurering gebouwensituatie voortgezet onderwijs te Zaltbommel*. Daarin werden vier scenario's gepresenteerd voor de huisvesting van Scholengroep Cambium met bijbehorende kostenplaatjes:
Scenario 1: unilocatie Van Heemstraweg (24,6 miljoen)
Scenario 2: unilocatie Courtine (15,1 miljoen)
Scenario 3: unilocatie Stationslocatie (24,7 miljoen)
Scenario 4: bilocatie Courtine/Van Heemstraweg (16,8 miljoen)

Geen uni- wel bilocatie

In het collegebesluit van 23 december 2003 is de intentie uitgesproken om de huisvestingsproblematiek van Scholen-

Jacqueline Ooiman, docente Aardrijkskunde, locatie Courtine:
"Het gebrek aan lokalen uit zich in roosters die later op de dag beginnen en eindigen op de vrijdagmiddag om vier uur; en het pendelen van leerlingen tussen de locatie Courtine en de Van Heemstraweg."

Ilze van Slooten, docente Nederlands en Drama, locatie Van Heemstraweg:
"Het zou leuker zijn als het nieuwe gebouw er morgen al stond, maar ik vind het goed dat het traject lang duurt. Er zitten veel kanten aan het verhaal en een intensieve voorbereiding en goed onderzoek zijn dus gepast."

groep Cambium op te lossen. Daarbij heeft het college aangegeven dat de scenario's 1 en 3 komen te vervallen en de scenario's 2 en 4 nader moeten worden onderzocht. De bespreking van het rapport in de Commissie Inwonerszaken leidde vervolgens tot de concrete opdracht scenario 2 en 4 te onderzoeken. In het jaar daarop zijn de resultaten van dat onderzoek gepresenteerd aan het college van B&W en de bestuurscommissie van Scholengroep Cambium: een unilocatie blijkt financieel niet haalbaar. Dat betekent dat de bestaande situatie, de bilocatie, het beste alternatief is dat zal worden uitgewerkt.

Brede politieke steun

Met de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 voor de deur spraken de lijsttrekkers van de gemeentelijke politiek in Zaltbommel zich vrijwel zonder voorbehoud uit voor de huisvestingsplannen van het Cambium. Zij reageerden daarbij op de volgende drie stellingen:

- Op de locatie aan de Van Heemstraweg moet zo snel mogelijk (ver)nieuwbouw plaatsvinden.
- De locatie Courtine moet worden uitgebreid met permanente aanbouw, zodat de noodlokalen kunnen verdwijnen.
- Ondanks de toekomstige groei moet kleinschaligheid en herkenbaarheid bewaard blijven. Dit is een topprioriteit en mag extra ruimte en geld kosten.

Met deze brede politieke steun in de rug werkt Scholengroep Cambium sindsdien koortsachtig toe naar een positief definitief besluit dat de weg vrijmaakt voor de ontwerpfase.

Kort voor de verkiezingen heeft de gehele gemeentelijke politiek zich uitgesproken voor de nieuwe huisvestingsplannen van Scholengroep Cambium. Die plannen worden door de meeste lokale politici breder gezien dan alleen de bouw van een nieuwe school. De stenen vormen het fundament waar de visie op onderwijsontwikkeling, maar bijvoorbeeld ook de binding door aantrekkelijk onderwijs op rust.

Gedurfde gedachte

Scholengroep Cambium wil zijn leerlingen in staat stellen het beste uit zichzelf te halen. Daarin verschilt de school niet wezenlijk van andere scholen. Het is de manier waarop je dat zou kunnen realiseren, waardoor het Cambium zich onderscheidt. De visie is gebaseerd op de gedurfde gedachte leerlingen te verdelen in relatief kleine, herkenbare groepen om ze de aandacht te geven die ze verdienen en ze op die manier optimaal te laten leren. Het is zien waarin ze van elkaar verschillen, en aan die eigenheid gehoor geven door een eigen cultuur te creëren. Niet in de bovenbouw, niet in de tweede klas, maar direct bij binnenkomst al: de brugklas.

Onderwijs, opvoeding, ontplooiing

Een en ander betekent ook dat de traditionele koppeling van klas-lokaal-docent grotendeels zal worden losgelaten. Enkele grotere ruimtes met daarin zogenoemde 'leerloketten' zullen de basis vormen voor een moderne leervorm die steeds in teken staat van de drie-eenheid Onderwijs, Opvoeding, Ontplooiing. Het Cambium doet dit vanuit de gedachte dat een jongere alleen veilig en verantwoord de samenleving in kan met een rugzak die is gevuld met kennis, sociale vaardigheden en de capaciteit om de juiste keuzes te maken.

Eigen klimaat

De leerlingen van de locatie aan de Van Heemstraweg worden nu al opgedeeld in twee stromen: de Basisberoepsgerichte opleiding (BB) en de Kaderberoepsgerichte opleiding (KB). Deze twee stromen kenmerken zich door een geheel eigen

Frans Verwey, docent Metaaltechniek, locatie Van Heemstraweg:
"Het in de nieuwe huisvesting verplaatsen van de werkplaatsen naar techniekpleinen kan wel, maar dan moeten we wel onze eigen identiteit behouden en een professionele, modernere uitstraling krijgen. Daar zijn onze leerlingen erg gevoelig voor."

Rene van Dam, docent Beeldende vorming, locatie Van Heemstraweg:
"Ik zie veel leerlingen dwalen. Een kleinere afdeling, met kleinere groepen die werken in afgesloten ruimtes zodat er weinig afleiding is, heeft mijn voorkeur."

pedagogisch-didactisch klimaat dat tijdens de nieuw- en verbouw ook bouwkundig zal worden ondersteund. Het idee van de traditionele klassen zal min of meer worden losgelaten. Daarvoor in de plaats komen units van maximaal 350 leerlingen. Dat lijkt veel, maar voor elke eenheid staat een team van vijftien tot twintig begeleiders die de leerlingen binnen de kortste tijd van haver tot gort kennen. Tot op zekere hoogte zal dat ook omgekeerd het geval zijn. In een gemoedelijke sfeer waar anonimiteit uit den boze is, zullen de leerlingen in staat zijn om goede keuzes te maken en te ontdekken waar zijn of haar talenten liggen.

Ook binnen de locatie Courtine (vmbo-TL, havo, atheneum) geldt dat er gewerkt gaat worden met duidelijk te onderscheiden groepen (eenheden) en een vast team van begeleiders. Dat betekent dat een atheneumgroep er – uiteraard waar het gaat om onderwijsinhoudelijke keuzes – wezenlijk anders zal uitzien dan een havo- of een TL-groep. Immers, atheneumleerlingen zullen zich na hun verblijf op Scholengroep Cambium moeten kunnen redden binnen de universitaire wereld, en havo/TL-leerlingen binnen een hbo/mbo-omgeving.

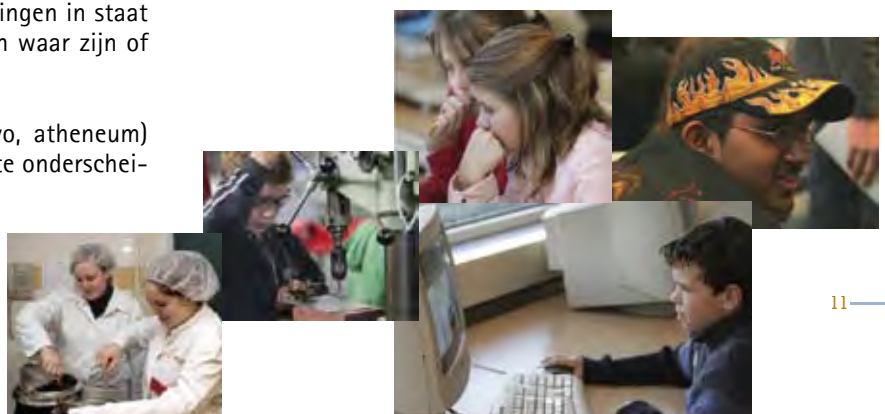

In de intentieverklaring om te komen tot de realisatie van de nieuwe huisvesting voor Scholengroep Cambium staat dat de (ver)nieuwbouw 'voldoende en aantrekkelijke ruimte moet bieden voor de verwachte leerlingengroei'. Uit de praktijk blijkt nu eenmaal dat de (nieuw)bouw van scholen een aanzuigende werking heeft op het aantal leerlingen. Maar ook een verbreding van het onderwijs-aanbod kan voor extra aantrekkingskracht zorgen.

Nieuwe onderwijsstromen

De examenresultaten die de locatie Van Heemstraweg boekt, zijn al jaren uitstekend. Om dat ook voor de toekomst te waarborgen, heeft de gedachte vorm gekregen een grote onderwijsslag te maken. Aansluiting zoeken bij de vraag uit de samenleving en het bedrijfsleven is daarbij van groot belang. Daarom onderzoekt het Cambium samen met de Kamer van Koophandel en het bedrijfsleven hoe uitbreiding van het onderwijsaanbod zowel voor leerlingen als bedrijven interessant kan zijn. Naast uitstekende examenresultaten rekent de locatie Van Heemstraweg het namelijk ook tot haar taak leerlingen op te leiden tot werknemers van de toekomst. De introductie van een nieuwe vmbo-stroom moet ervoor zorgen dat er meer leerlingen gaan werken in kansrijke beroepen. Daarbij is het niet de bedoeling dat er trends worden nagejaagd. De nieuw op te richten onderwijsstroom dient een lange houdbaarheidsdatum te krijgen. Ook moet een bepaalde uniciteit in de regio worden nagestreefd; bij voorkeur wordt de stroom op geen enkele andere school verzorgd. Dat het de locatie Van Heemstraweg ernst is met de opzet van een nieuwe onderwijsstroom, blijkt uit de prioriteit die het in het Programma van Eisen krijgt toebedeeld.

Gymnasium

Of de oprichting van een gymnasium tot de mogelijkheden behoort in het kader van verbreding van het onderwijsaanbod, zal nader onderzoek moeten uitwijzen. Als dat het geval is, zal

Jos Kusters, docent Geschiedenis, locatie Courtine:
"Als oud-gymnasiast ben ik wel voorstander van de oprichting van een gymnasium, maar niet coûte que coûte. Het moet meer zijn dan het geven van het vak Grieks. Er moet een sfeer heersen van: wij willen iets weten."

Kirstie van Tongerloo, docente Aardrijkskunde, locatie Courtine:
"Ik zie de nieuwe huisvestingsplannen als een mooie gelegenheid om modern onderwijs te kunnen aanbieden. Maar ik hoop ook dat de docenten erop vooruitgaan door de realisatie van bijvoorbeeld stiltekamers."

het op de locatie Courtine worden gevestigd. Een van de eisen aan een gymnasium is dat het een volwaardige concurrent dan wel een goed alternatief voor het stedelijk gym moet worden. De inhoudelijke invulling van het gymnasium zou dan ook verder moeten gaan dan het aanbieden van het vak Grieks. Ook zouden uitsluitend academisch gevormde docenten de gymnasiasten moeten onderwijzen, zowel in de onder- als de bovenbouw. Zij zijn tenslotte het beste in staat om leerlingen een beeld te geven van het vervolgonderwijs waartoe ze worden opgeleid: de universiteit.

Met het positieve besluit van het college van B&W voor de realisatie van de nieuwe huisvesting van Scholengroep Cambium breekt een concretere fase aan: de ontwerpfase. Het stelt de Stuurgroep van het project voor de opdracht een definitieve keuze te maken voor een architect die de ver- en nieuwbouw moet vormgeven. En daarmee krijgt het project gaandeweg 'smoel'.

Fasering en financiën

Na het college van B&W is nu de gemeenteraad aan zet. De raadsleden wordt op 7 december gevraagd om in totaal ruim € 9,5 miljoen te bestemmen voor de ver- en nieuwbouw van Scholengroep Cambium. Een enorm bedrag, en toch laat de totale begroting nog een tekort zien van € 850.000.
De begrote kosten bedragen in totaal € 11,6 miljoen. Daarvan draagt de gemeente ruim € 9,5 miljoen bij en het Cambium zelf € 1,2 miljoen (inclusief € 450.000 subsidie). Voor de ontbrekende € 850.000 gaan zowel de gemeente als het Cambium op zoek naar een oplossing. Daarbij kijken ze in het bijzonder naar de mogelijke meerwaarde die gecreëerd kan worden door de combinatie van alle ontwikkelingen in de noordflank van de Waluwe.

Het tekort weerhoudt het schoolbestuur en de gemeente er echter niet van zo snel mogelijk aan de slag te gaan. Het doel is gesteld: een nieuw, modern en adequaat schoolcomplex in augustus 2008!

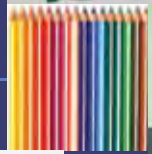
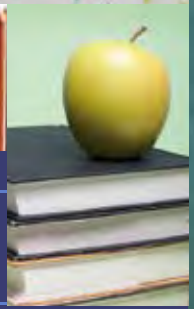

Colofon

Tekst en redactie
Yvette Polman – Schrijfwaer, Appeltern
Ontwerp en opmaak
Joke Herstel – Wenk, Den Haag
Druk
RS Drukkerij BV, Rijswijk

© 2006 Scholengroep Cambium en Schrijfwaer

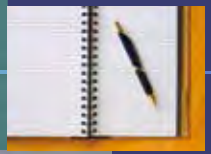

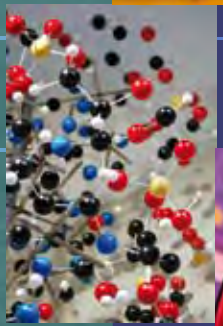

Scholengroep Cambium
info@cambium.org
www.sgcambium.nl

Ruimte voor onderwijs

Nieuwe huisvesting Scholengroep Cambium 2

vertaald in beeld en sfeer

Scholengroep Cambium Zaltbommel

Voorwoord

door Wim van der Veer, Rector Scholengroep Cambium

Als je in een ver- en nieuwbouwtraject niet probeert om verder te kijken, je te laten inspireren, te overtuigen, dan mis je een kans. Een kans die misschien maar één keer per generatie langskomt. Dat is het achterliggende idee geweest voor de roadshow langs 24 scholen in de regio. Want als één ding van begin af aan duidelijk is geweest, dan is het dat we niet alleen stenen gaan stapelen. We willen meer dan een functioneel gebouw. We willen een school waar een prettige sfeer hangt, waar aandacht is voor vormgeving, die veilig en warm voelt. Kortom, we willen een school die uitnodigt om te leren én te werken.

Maar wat maakt dan het verschil? Wat maakt dat een gebouw iets eigens heeft? Wat zorgt ervoor dat het gebruikersgemak van dat gebouw wordt verhoogd? Die vragen hebben geleid tot een schat aan foto's en ideeën, een schat aan creativiteit; en misschien nog wel belangrijker, de wetenschap welke van die creatieve oplossingen wel en niet werken.
De roadshow heeft nog meer opgeleverd. De vierde juni was voor iedereen in school het startsein om na te denken over hoe onze school eruit komt te zien. Niet in vierkante meters, maar in sfeerbeelden. De verschillende afdelingen hebben met moodboards laten zien waar zij belang aan hechten. Daarnaast is er ruimte ontstaan om met elkaar te praten over hoe ons onderwijs er over twee jaar uitziet; een positieve discussie die een enorme hoeveelheid energie genereert. En dat is precies wat we nodig hebben. Want we willen een school realiseren die bruist, die uitstraalt dat er tot in detail over is nagedacht. Een school waar wij, maar ook alle inwoners van Zaltbommel, met recht trots op kunnen zijn.

Als de moodboards – zoals beoogd – veel gewicht in de schaal leggen bij de totstandkoming van het programma van eisen, dan zou het wel eens kunnen zijn dat de havo de modernste afdeling van het Cambium wordt.

Willem de Winter, bouwcommissielid havo:
"Als het even kan ook een active board en een beamer in elk lokaal. Daarmee kun je zo veel afwisselende werkvormen bedenken. Dat houdt het voor alle vakken spannend en leuk"

Plezier als basis

"Met behulp van bijvoorbeeld active boards kun je het lesgeven enorm 'opleuken'. En een actieve leerling die plezier heeft in het leren staat bij ons bovenaan", vertelt Willem de Winter, trekker van de havo-afdeling binnen de bouwcommissie. Misschien is het daarom wel dat hij alvorens te vertellen wat zijn afdeling als positief heeft ervaren, de roadshow zelf prijst. "Het belangrijkste van die middag was dat iedereen enthousiast is geworden. Eindelijk werd er niet meer 'alleen maar gepraat'; er was actie. Het balletje is gaan rollen, er was een start."
De moodboard die aangeeft hoe het dan wel moet, oogt aantrekkelijk met veel glas, design, flexlokalen en -ruimtes, moderne communicatiemiddelen, interactiviteit, en een tekeningetje van de moderne leerling, met laptop onder de arm. "De slotsom van de roadshow is dat we allemaal een school willen die licht, ruim en transparant is. En omdat iedereen zijn eigen stijl van lesgeven heeft, moeten de ruimtes flexibel zijn zodat je ze kunt vergroten of opsplitsen in kleinere units. Wij pleiten daarnaast ook voor goede ict-ondersteuning: in elk lokaal moet een computeraansluiting voor de docent komen en als het even kan dus ook een active board en een beamer. Daarmee kun je zo veel afwisselende werkvormen bedenken. Dat houdt het voor alle vakken spannend en leuk."

Voldoende werkruimte

Aan leerlingen is ook gedacht als het gaat om de inzet van ict. Zij kunnen terecht in chatruimtes of – vergezeld van een laptop – in kleine werkkamers wanneer zij zelfstandig aan een opdracht moeten werken. "Die kamers – waar wij overigens overal graag ramen in zouden zien zodat je direct kunt zien wie er zit en wat hij/zij aan het doen is – moeten er natuurlijk ook voor docenten komen. Bij het bezoeken van scholen heb ik voor de sectie Natuurkunde een werkruimte gezien om jaloers op te worden. Ze hadden daar de beschikking over computers, een printer en internetaansluiting, en dat allemaal voor één sectie! Nu hebben we als docenten één werkruimte waar het altijd te druk is."
Het moodboard laat ook een terras voor docenten zien, met als bijschrift 'een mooie ontmoetingsplek'. "Wij zouden graag zien dat er een plek komt waar je naar buiten kunt gaan, zonder leerlingen, en waar je als docenten toch samen bent. Feit is dat we steeds meer in poten gaan werken, een TL-poot, een vwo-poot en een havo-poot. Ik zou het enorm betreuren als dat zou betekenen dat ik mijn collega's minder zou zien."

Onderhandelen

Aan realisme echter geen gebrek bij de havo-afdeling. "Zo'n verbouwingsproces is een kwestie van compromissen sluiten." Toch zijn er een aantal zaken niet-onderhandelbaar, zoals het klimaatbeheersingssysteem. Een ander punt is een eigen werkplek voor iedere docent. "Ook dat is een noodzaak. Ik heb zelf een bureau veroverd, en dat gun ik iedereen." Het verdere wensenlijstje van de havo-afdeling vat Willem de Winter samen door te benadrukken dat de nieuwbouw moet resulteren in een zo modern mogelijke school waar leerlingen en docenten zich plezierig voelen en zelfstandig kunnen ontwikkelen. "Een havo-leerling zit tussen het denken van het vwo en het doen van de TL in. Die moet je dus uitdagen en actief aan het denken zetten. Plezier is daarbij onmisbaar."

Zou het niet mooi zijn om alle vmbo-afdelingen onder te brengen in één gebouw? Een licht, ruim, hoog gebouw waar leerlingen van de afdelingen TL, BB en KB zich in alle rust kunnen voorbereiden op hun toekomst?

Laat zien wat je doet!

Een directeur van een van de tijdens de roadshow bezochte scholen deed de vertegenwoordigers van de BB-afdeling van het Cambium even twijfelen. Zouden de vmbo-leerlingen niet toch beter af zijn als ze allemaal zouden worden ondergebracht op de Van Heemstraweg? Annette Swinkels, bouwcommisielid voor de basisberoepsafdeling van het vmbo, wil niet te lang meer stilstaan bij deze discussie. "Het besluit is genomen om dat niet te doen. De vmbo-TL blijft aan de Courtine. Wat wij als docenten moeten doen, is ons concentreren op het beroepsgericht leren en dat met trots naar buiten uitdragen. Want onze leerlingen zijn de mensen die we straks hard nodig hebben."
Een positief imago voor de locatie aan de Van Heemstraweg dus, als het aan de BB-afdeling ligt. Een imago dat begint bij een mooi gebouw, een licht gebouw waar behoudend met kleur wordt omgesprongen. Geen groene wand die moet inspireren om te leren of een gele wand die aangeeft waar er gecomputerd kan worden. "Dat vinden wij horen bij een basisschool. Als je kiest voor kleur, doe het dan voor één kleur. Vergeet niet dat het vmbo-onderwijs doorgaans de minste status heeft. Kijk maar naar de locatie aan de Van Heemstraweg, die heeft geen enkel aanzien. Dat is een gevoelig punt voor onze afdeling dat tijdens de terugblik op de roadshow bij iedereen naar boven kwam. Onze leerlingen verdienen namelijk een mooi gebouw!"

Te veel prikkels
Rustig kleurgebruik dus binnen een ruim gebouw. Dat laatste verdient een nadere toelichting, want ruim hoeft niet per definitie groot en open te betekenen. "In een grote, open ruimte heeft een vmbo-leerling sneller moeite zich te concentreren. Onze leerlingen zijn van het type liever doen dan zitten. Als de ruimte waarin de leerlingen les krijgen te groot wordt, dan krijgen ze te veel prikkels. Daarom moet je een balans zien te vinden in een ruimte waar leerlingen zich kunnen concentreren, maar die ook licht is en overzichtelijkheid biedt."

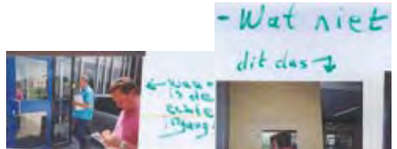

Annette Swinkels, bouwcommissielid BB:
"Wat wij als docenten moeten doen, is ons concentreren op het beroepsgericht leren en dat met trots naar buiten uitdragen"

Overzicht is een kernbegrip in de nieuwe school als je het de BB-afdeling vraagt. Grote computerpleinen met dertig computers of meer is vragen om moeilijkheden. Evenals smalle gangen, donkere lokalen en dito hoekjes. Daarom is de 'wat niet'-moodboard gevuld met foto's van massale open leercentra en open lesruimtes. Ook is de afwezigheid van een duidelijke ingang in beeld gebracht. Als het aan de BB-afdeling ligt, biedt het gebouw bij binnenkomst idealiter in één oogopslag wat de school te bieden heeft. Op de '+'-moodboard wordt dat weergegeven door een tekening van een ruime hal met aan weerszijden trappen en rondom de toegang tot de leslokalen. "Wij vormen de beroepsafdeling van het vmbo; dat willen we ook naar buiten duidelijk laten zien. Het lijkt ons geweldig om bijvoorbeeld de beroepsafdeling op de eerste verdieping van het gebouw te plaatsen zodat ook de buitenwereld kan zien wat je doet in deze school."

Beroepsgericht imago
Al deze suggesties en aanbevelingen worden door de afdeling BB samen met de projectmanager Bouw in een plan van uitgangspunten gegoten om vervolgens aan de architect te geven. "Hoe het gebouw er straks precies uit moet komen te zien, mag hij bedenken. Dat kan zo'n architect veel beter dan wij. Als ons beroepsgerichte imago maar duidelijk naar voren komt. Want dat is uiteindelijk wie wij zijn en daar zijn wij hartstikke trots op!"

Het is ontegenzeglijk de meest heterogene groep medewerkers van het Cambium. Daarom is het wellicht ook zo lastig te spreken over de collectieve wensen van het team OOP 1, de Facilitaire dienst. Immers, een roostermaker is tevreden als hij een rustige werkplek heeft waar niet de hele dag drommen leerlingen langslopen, terwijl een conciërge blij wordt van een gezellige aula, en een pedagogisch medewerker graag een centraal gelegen kamer wil.

Kleinschalig en overzichtelijk

Dat neemt niet weg dat het ondersteunend personeel het initiatief van de roadshow van harte heeft toegejuicht. Herman Overweg, directeur Facilitaire dienst: "Niet alleen ik maar het ondersteunend personeel in zijn geheel heeft de roadshow als zeer stimulerend ervaren. Het is goed om concreet te zien wat er meer kan dan wat er in je eigen school gebeurt."
Overkoepelende thema's die een plekje op het positieve moodboard hebben gekregen zijn kleinschaligheid, overzichtelijkheid en kleur. Wat daarmee bedoeld wordt, laat zich het makkelijkst uitleggen aan de hand van de aula aan de Courtine. "Dat is een ongezellige ruimte. Eigenlijk is deze aula gemaakt voor ouderavonden maar mogen leerlingen daar ook zijn. Dat moet omgedraaid worden. Ik ben op een school geweest waar men een soort cafeetje had gemaakt voor leerlingen. Daar konden leerlingen tijdens tussenuren een kopje thee of chocolademelk krijgen aan een buffet, en daar hing echt een cafésfeertje. Zo wordt beter benadrukt dat dat soort ruimtes bedoeld zijn voor leerlingen."

Allure
Meer uitgesproken is de afdeling OOP 1 waar het gaat om zaken die zij liever niet op hun nieuwe school zouden willen zien. Smeulende peuken, (te veel) camera's, detectiepoortjes, lange gangen, gesloten ramen en een gemeenschappelijke ingang voor leerlingen, ouders en leveranciers. "Nu is er geen onderscheid in een ingang voor een van die groepen. Iedereen gaat door dezelfde deur. Dat wordt door sommigen wel eens als storend ervaren; zeker als bezoekers eventjes moeten wachten. Die staan dan soms wel tussen honderden leerlingen. Daarnaast heeft een aparte ingang voor ouders wel een zekere allure."
Het begrip allure duikt ook op in relatie tot de hal van de Courtine. Of beter gezegd, de afwezigheid van allure. "Nu mensen door de roadshow ook elders hebben gekeken hoe een hal eruit kan zien, valt het op hoe rommelig de hal van de Courtine is. Direct na binnenkomst loop je tegen de kluisjes en de kapstokken aan. Dat is anders aan de Van Heemstraweg.

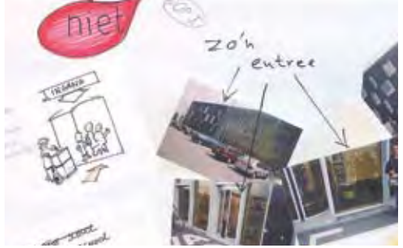

Dat is weliswaar een oud gebouw, maar de hal is niet zo lang geleden opgeknapt en oogt royaal en kleurrijk. Als je daar binnenkomt, is het van 'wauw, dat ziet er goed uit'. Voor een heel groot deel is dat te danken aan sfeer. Leerlingen zitten er dan ook veel liever dan in de aula."
Het is die sfeer waar veel belang aan wordt toegekend. Daar komen de eerdergenoemde thema's kleinschaligheid, overzichtelijkheid en kleur in terug. Op de barricaden zullen de ondersteunende medewerkers er op dit moment niet voor gaan. "Daar is het traject nu nog niet concreet genoeg voor. Ik denk dat de ondersteunende medewerkers wel hun inbreng zullen hebben als we komen bij de uitvoering. Maar dan hebben we het over praktische zaken; de kwaliteiten van onze onderwijsondersteunende collega's liggen toch vooral op het uitvoerende vlak."

Herman Overweg, directeur Facilitaire dienst:
"De roadshow was zeer stimulerend. Het is goed om concreet te zien wat er meer kan dan wat er in je eigen school gebeurt"

Een ideale situatie. Zo ervaart de vwo-afdeling van Scholengroep Cambium de aanstaande ver- en nieuwbouw van de school. Dat je in de gelegenheid wordt gesteld om je onderwijskundige visie te vertalen in de bouwkundige situatie van je school komt vaak maar één keer in een docentencarrière voor.

Jos Kusters, bouwcommissielid vwo:
"Het gebouw en de ruimtes daarbinnen moeten esthetisch verantwoord zijn. Eigenlijk moet de sfeer zo lekker voelen, dat een leerling wíl studeren"

Ruimte voor zelfwerkzaamheid

"Meestal zijn de gebouwen er al en moet je zorgen dat je onderwijskundige idee erin wordt gepast", verduidelijkt Jos Kusters, namens het vwo afgevaardigde in de bouwcommissie. "Dit is wat dat betreft dus een ideale situatie."
Twintig mensen van het vwo-team bezochten in groepjes zeven verschillende scholen. Hun ervaringen bundelden ze als een fotografisch verslag in de moodboards die vooral opvallen door de aandacht voor vorm en esthetiek. "In onze groep kwam steeds naar voren dat het gebouw en de ruimtes daarbinnen esthetisch verantwoord moeten zijn. Het moet open zijn, rust uitstralen en waarborgen, en uitnodigen tot werken. Eigenlijk moet de sfeer zo lekker voelen, dat een leerling wíl studeren."
Het gebouw dat die sfeer oproept, oogt en voelt voor een vwo-leerling anders dan voor een vmbo-leerling. "Elke leerling heeft zijn eigen kwaliteiten en dat mag best tot uitdrukking komen in het gebouw. Een vwo-leerling is doorgaans nieuwsgierig, kritisch en origineel; hij staat open voor nieuwe ideeën. Daar moet je op ingaan. Als team, als docenten, maar ook ruimtes kunnen daarin ondersteunen."

Zoeken naar ruimte

Voor veel vakken wordt er van de leerlingen een bepaalde mate van zelfwerkzaamheid verwacht terwijl daar vaak geen geschikte plekken voor zijn. "Dat is duidelijk een punt dat we niet willen, maar veelvuldig gezien hebben: lange gangen die opgevuld worden met bankjes waar leerlingen zelfwerkzaamheid zouden kunnen ontplooien. Maar zo kun je natuurlijk niet spreken over zelfwerkzaamheid. Je hebt leerlingen die daar lopen, het wordt onoverzichtelijk en eigenlijk creëer je alleen maar onrust en chaos." Een open leercentrum dat – zoals getekend op het 'jaaa!'-moodboard - centraal is gesitueerd tussen vier lokalen en daar als zodanig een onderdeel van uitmaakt, is volgens de vwo-afdeling wel een goede invulling van ruimte voor zelfwerkzaamheid. Ook pleit de vwo-afdeling voor de realisatie van kamers waar leerlingen in kleine groepjes projectmatig kunnen werken, zonder dat het geheel zijn open karakter verliest. "We moeten niet vervallen in allerlei kleine hokjes. Maar spreekkamers moeten er komen. Niet alleen voor leerlingen overigens, ook als docent moet je gebruik kunnen maken van spreekkamers. Ik ben zelf mentor van 6 vwo en wil – als ik met leerlingen wil spreken – ook even rustig ergens afgescheiden kunnen praten. Meestal ga ik in de decanenkamer zitten, en als die bezet is, probeer ik het in de counselorkamer want er is geen algemene spreekkamer. Het is dus altijd zoeken naar een ruimte waar je even rustig kunt praten."

Onderwijs als kernpunt

Het 'niet zo!'-moodboard van het vwo waarschuwt dat de school geen gevangenis mag worden. "Een hekwerk kan zinvol zijn om de school te beschermen tegen vandalisme, maar is tegelijkertijd net als donkere lokalen en smalle gangen in strijd met het open karakter dat we willen creëren." Ook wordt de afwezigheid van een klimaatbeheersingssysteem op de hak genomen door een bevallig getekende dame die leerlingen maant de computers uit te doen omdat het te warm wordt in het lokaal. "Een goed werkend klimaatsysteem is erg belangrijk. Hoog bovenaan ons prioriteitenlijstje staat licht, al dan niet vertaald door het gebruik van veel glas. In dat laatste geval moet je er extra voor waken dat het verschrikkelijk warm wordt in de school."
Hoe belangrijk bovenstaande zaken ook geacht worden, Kusters relativeert de wensen door te benadrukken dat het onderwijs zelf altijd het kernpunt is. "We moeten zorgen voor een prettig, licht, uitnodigend gebouw - of een deel van een gebouw - waar de leerlingen zich van brugklas tot het examen kunnen ontwikkelen tot een heel hoog niveau. Hoe dat bouwtechnisch vertaald moet worden, laten we graag over aan deskundigen die daar meer verstand van hebben dan wij."

Het gebouw waar de afdeling vmbo-TL in de toekomst wordt gehuisvest, is het enige dat van de grond af aan nieuw wordt gebouwd. Niet zo vreemd dus dat er door docenten van die afdeling ook is gekeken naar schoolgebouwen in hun geheel. De moodboards van de afdeling TL zijn echter vooral weerspiegelingen van inpandige bouwkundige impressies.

Jorien Zengerink, bouwcommissielid TL :
"Zo'n terras zou natuurlijk heerlijk zijn. Maar wat er echt moet komen zijn goede werk- en overlegruimtes voor docenten"

Rust en duidelijkheid

Het 'positieve' moodboard oogt vooral zonnig en kleurrijk, terwijl het 'negatieve' moodboard somber en kleurloos is. Jorien Zengerink, binnen de bouwcommissie trekker van de TL-afdeling, noemt kleinschaligheid en betrokkenheid als overkoepelende thema's. "De begrippen kleinschalig en betrokken staan voor wat we zijn en willen zijn. Bij ons kent iedereen elkaar. Dat creëert rust en duidelijkheid, wat erg belangrijk is voor TL-leerlingen."
Rust is een begrip dat veelvuldig terugkomt in het moodboard van de afdeling. 'Ruimte en rust!' luidt het bijschrift bij een overzichtelijk plein waar symmetrie de hoofdrol speelt. Over hoe rust gecreëerd kan worden, heeft de afdeling duidelijke ideeën. "Je kunt lokalen clusteren, denk bijvoorbeeld aan het bij elkaar plaatsen van de talenvakken. Daarnaast moeten de looproutes binnen de school heel duidelijk zijn. Is dat niet het geval dan krijg je leerlingen op plaatsen waar je ze helemaal niet wilt hebben." Computers op gangen waar niet gesurveilleerd wordt, leiden tot eenzelfde ongewenst neveneffect. "De kans bestaat dat daar leerlingen gaan rondhangen, waarvan je niet weet of ze er horen of niet. Dus moeten computers terug in de lokalen of moet er gesurveilleerd worden."
Waar het gaat om duidelijkheid, wil de afdeling TL kleurgebruik inzetten. "Je kunt denken aan kleurcodes waarbij elk cluster of elke afdeling haar eigen kleur heeft. Dat hoeft geen circus aan kleuren op te leveren, zolang je maar een duidelijke structuur in de kleuren aanbrengt."

Ruimtelijk versus krap

Wie bij kleinschaligheid denkt aan krappe ruimtes heeft het mis. Een ruimtelijke opzet ligt juist in het verlengde van de eerdergenoemde rust. "Wij willen geen krappe lokalen. Er moet bijvoorbeeld voldoende opbergruimte zijn zodat er geen kasten op de gang of in de lokalen hoeven te staan, wat weer ruimte en rust creëert. Maar wij denken ook aan een mooie open, ruimtelijke aula voor de leerlingen en een groot schoolplein met picknickbankjes." Ruimte voor docenten is een ander punt dat op het moodboard terugkomt. De TL-afdeling heeft de docenten zelfs een terras toebedeeld. "Dat zou natuurlijk heerlijk zijn, zo'n terras. Maar wat er echt moet komen zijn goede werk- en overlegruimtes voor docenten. Onze huidige werkruimte is klein waardoor het er snel vol en warm is. Bovendien staan er te weinig tafels en computers."

Vijf aandachtsgebieden

Dat de temperatuur in het nieuwe gebouw goed geregeld moet kunnen worden, daar is de TL-afdeling het ook over eens. Wordt het nieuwe gebouw door het gebruik van glas zo licht en transparant als het moodboard verhaalt, dan zal een goede klimaatbeheersing onontbeerlijk zijn. En licht en transparant moet het worden als het aan de afdeling TL ligt. "Wij willen open ruimtes zodat je vanaf borsthoogte vanuit de lokalen de gang op kunt kijken. Het feit dat je alles kunt overzien geeft een veilig, prettig gevoel. Zowel voor docenten als leerlingen."
Transparantie (licht) en ruimtelijkheid vormen samen met kleur, rust en duidelijkheid vier aandachtsgebieden die de TL-afdeling koste wat kost terug wil zien in het uiteindelijke gebouw. Het vijfde betreft computergebruik. "Wij willen graag dat computergebruik onder toezicht plaatsvindt. Er is echter een aparte onderhandelingscommissie die zich voor de ict in de school hardmaakt. Wij zullen ons dus richten op de vier andere punten. Die moeten in het programma van uitgangspunten terechtkomen zodat we ze over twee jaar in ons nieuwe schoolgebouw terug kunnen zien."

Het is sfeer, sfeer en nog eens sfeer als je kijkt naar het moodboard van de ondersteunende afdelingen (OOP 2) binnen het Cambium. De kleuren zijn fris, vrolijk, fruitig zelfs, de vormen zijn rond, de toon is licht. Het is in één woord een 'feel good'-moodboard.

Daniëlla van der Leij, managementassistente,
Esther van Buuren, hoofd Financiële zaken:
"Als een basisschool een brief van ons ontvangt, moet het in één oogopslag duidelijk worden dat het om het Cambium gaat"

Kleur maakt het verschil

Wie echter langer kijkt, ontdekt naast sfeer ook een aantal meer functionele wensen die specifiek gerelateerd zijn aan dit team. Zitjes waar je wachtende bezoekers even kunt laten plaatsnemen, een centrale receptie die ook daadwerkelijk een centrale positie in het gebouw inneemt en een pleidooi om alle ondersteunende diensten bij elkaar te positioneren. "Op de school die wij hebben bezocht, was het ondersteunend personeel op één verdieping geplaatst", vertelt Daniëlla van der Leij, managementassistente. "Dat is erg praktisch. Het was alleen jammer dat het om de bovenste verdieping ging, waar je het gevoel kreeg dat die mensen daar weggestopt waren in kleine hokjes." Niet alleen ongezellig, maar ook niet zo handig meent Esther van Buuren, hoofd Financiële zaken. "De drempel mag niet te hoog zijn voor leerlingen die zich moeten melden bij de locatiedirecteur of een vraag voor de leerlingenadministratie hebben. Die afdelingen moeten ook voor de leerlingen bekend en makkelijk bereikbaar zijn zonder dat ze er in het gebouw naar moeten zoeken."

De afdeling OOP 2 benadrukt het belang van ondersteunende diensten voor het onderwijs. "Natuurlijk gaat het om onderwijs. Maar een groot deel van de basis van dat onderwijs wordt gevormd door de ondersteunende diensten. Het is een voorwaarde om het onderwijs goed te laten lopen, want de roosters moeten worden gemaakt, de salarissen uitbetaald, de techniek moet werken."

Herkenbare huisstijl

Naast deze vooral praktisch ingegeven wensen maakt dit team zich ook sterk voor kleurgebruik. Het zou graag zien dat er in de nieuwe school herkenbaar wordt omgesprongen met kleur. "RAL-kleuren", (een coderingssysteem om kleuren van verf en andere coatings te definiëren, red.) verduidelijkt Daniëlla. "Daardoor krijg je een eenheid door de hele school die je kunt handhaven omdat deze kleuren altijd leverbaar zijn."
Het gebruik van herkenbare kleur zou wat OOP 2 betreft niet beperkt hoeven worden tot de school en het meubilair. Ook de huisstijl mag worden opgefleurd. "We moeten duidelijker herkenbaar worden. Als een basisschool een brief van ons ontvangt, moet het in één oogopslag duidelijk worden dat het om het Cambium gaat."
Kleur, sfeer, huisstijl en ook een kunstwerk voor de deur; het zijn ingrediënten die volgens de ondersteunende diensten bij moeten dragen aan de eigen stijl van het Cambium. Een stijl waar het nu aan ontbreekt. Om dat geluid niet te laten verstommen houdt het OOP 2-team de vinger aan de pols. "Wij hebben weliswaar geen afgevaardigde van ons team in de bouwcommissie, maar vanuit onze functie zijn we wel betrokken. Op die manier proberen we blijvend aandacht te vragen voor ons kleurrijke wensenpakket."

Dat de afdeling KB samen met de sectie BB de beroepsgerichte stroming binnen het voortgezet onderwijs vormt, is algemeen bekend. Toch laten maar weinig scholen zich qua sfeer en uitstraling op die toch wel bijzondere positie voorstaan. Integendeel. De locatie aan de Van Heemstraweg vormt daar geen uitzondering op.

Hans van Ginneken, bouwcommissielid KB:
"Wij hebben een voorbeeldfunctie, vooral waar het gaat om techniek. Dus laat die techniek dan maar zien"

Een eigen identiteit

"Nog niet", nuanceert Hans van Ginneken, trekker namens de KB-afdeling in de bouwcommissie. Als het aan zijn sectie ligt, verandert dat met de komende nieuw- en verbouw. "Het gebouw aan de Van Heemstraweg moet een eigen identiteit krijgen. Een identiteit om trots op te zijn. Een gezicht dat aan de buitenkant toont wat er van binnen speelt. Daarmee moet het gebouw ook zo herkenbaar worden dat het een bijnaam krijgt. Positief bedoeld natuurlijk."
Het interieur dat betrokken wordt bij het exterieur en omgekeerd dus. Van Ginneken zag daar zelf een mooi voorbeeld van op de school die hij tijdens de roadshow bezocht. "Ik was in Schijndel op bezoek bij een school waar ze de aula hebben laten aansluiten bij het bos waar de school in is gelegen. De ramen van de aula lopen tot aan de grond toe door, waardoor het bos als een soort levende poster fungeert. Prachtig! Dat kun je natuurlijk niet een op een doortrekken naar de Van Heemstraweg, want dan kijk je tegen huizen aan. Maar het zou wel fantastisch zijn als je op die manier een aula of kantine zou creëren op de eerste verdieping, uitkijkend over Zaltbommel."

Voorbeeldfunctie
Samenhangend met dit punt – want glas betekent nu eenmaal extra warmte in de zomer – pleit de sectie ook voor een goed klimaatbeheersingssysteem. "Een duurzaam klimaatbeheersingssysteem", vult Van Ginneken aan. "Daarbij zou het technische systeem zichtbaar moeten zijn voor de leerlingen. Waarom? Omdat we een voorbeeldfunctie hebben. Vooral ook waar het gaat om techniek. Dus laat die techniek dan maar zien door bijvoorbeeld de pompen en dergelijke van zo'n klimaatbeheersingssysteem achter glas te laten zien."
Durf en lef, dat zijn de begrippen waarmee het toekomstige gebouw zich volgens de afdeling moet gaan onderscheiden. Daarnaast zijn het meer algemene begrippen als licht, ruimte en rustig kleurgebruik die het wensenlijstje vullen. Het begrip ruimte wordt daarbij gespecificeerd door de aanvulling 'menselijke maat'. "Onze school is nu vrij zakelijk opgezet met enerzijds kleine ruimtes die soms benauwend aandoen en anderzijds ruimtes die juist weer te groot zijn. Waar wij voor pleiten, is de menselijke maat; daarmee bedoelen we dat er ruimte genoeg is om te werken maar dat je je tegelijkertijd niet verloren voelt, dat de akoestiek is goed is. Hoe je dat kunt bereiken? Door lokalen flexibel in te zetten met behulp van schuifwanden bijvoorbeeld."

Een gebouw met cachet
Opvallend op het 'wel'-moodboard zijn de knipsels met kreten als 'exclusief', 'verleidelijk' en 'schoonheid'. En ook al heeft het geen plekje op het moodboard gekregen, de afdeling ziet een kunstwerk in de ruime hal ook wel zitten. "Wij willen dat het gebouw cachet krijgt waardoor we als school aantrekkelijker worden. Dat is belangrijk voor de Bommelerwaardse samenleving. Ouders moeten trots zijn op het feit dat hun kinderen naar onze school gaan." En wezenlijker nog: de leerlingen moeten weer trots worden op hun school. Als dat een fraai gebouw is waar ze hun eigen identiteit in kunnen herkennen, komt dat gevoel zonder twijfel vanzelf.

Nawoord

door Elianne in het Veld, Programmamanager FIT, Ruimte voor Onderwijs

De roadshow was een perfect middel om de nieuwe huisvesting echt te laten leven bij alle docenten en medewerkers van Scholengroep Cambium. Iedereen kreeg de kans om zonder beperkingen van geld, ruimte of andere praktische (on)mogelijkheden te dromen, te vergelijken en zo een beeld te vormen van hoe hij of zij in de toekomst les zou willen geven op deze school. Dat heeft naast enthousiasme ook betrokkenheid gecreëerd. Tot laat in de avond van die maandag 4 juni bleven docenten en medewerkers om de moodboards te prijzen, verguizen of te bediscussiëren.

Met die betrokkenheid en dat enthousiasme hebben we ook een signaal afgegeven aan de aanwezige gemeenteraadsleden en in het verlengde daarvan de gemeente Zaltbommel. Wij hebben laten zien dat we met de inzet van het merendeel van docenten en medewerkers van de school ons huiswerk aan het doen zijn. Dat is een belangrijke impuls voor het traject dat we de komende maanden ingaan, als we samen met de gemeente een architect gaan selecteren die vorm gaat geven aan onze visie en ambities.

Op deze plek willen wij Foto van den Berg in Zaltbommel bedanken voor het snelle ontwikkelen en afdrukken van de enorme hoeveelheid foto's. Daarnaast ook een groot 'dank jullie wel!' aan onderstaande scholen voor de ontvangst en rondleiding door hun gebouwen: Pierson College, Peelland College, St Jans Lyceum, Commanderij College, Pax Christi, Leidse Rijn College, Willem van Oranje, Linge College , Lingeborgh, St. Odulphus, Elde College, Bonifatius, St Antoniuscollege, Udens College, Zeister Lyceum, HAS, K.W.C., Lek en Linge, 2College, Heerenlande College, Lucas College, Leigraaf (ROC), De Overlaat, Westeraam.

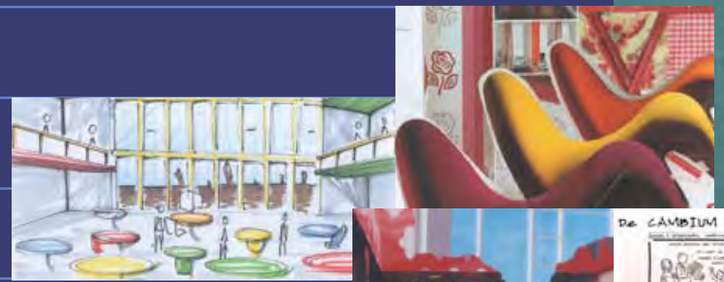

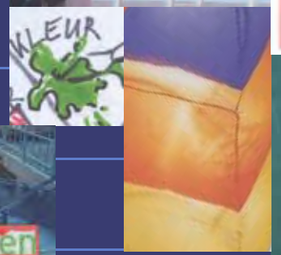

Colofon

Tekst en redactie
Yvette Polman – Schrijfwaer, Appeltern
Ontwerp en opmaak
Joke Herstel – Wenk, Den Haag
Druk
RS Drukkerij BV, Rijswijk

© 2007 Scholengroep Cambium en Schrijfwaer

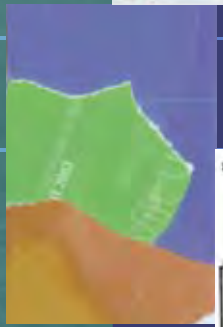

Scholengroep Cambium
info@cambium.org
www.sgcambium.nl

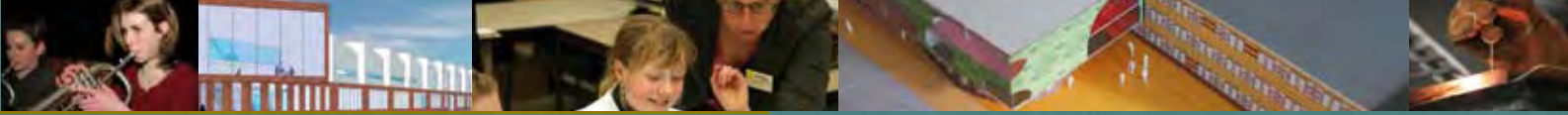

Ruimte voor onderwijs

Scholengroep Cambium Zaltbommel

Nieuwe huisvesting Scholengroep Cambium 3

voorlopig ontwerp

Voorwoord

door Wim van der Veer, Rector Scholengroep Cambium

We zijn zover dat we, dwars door het woud van vragen en beslissingen die nog genomen moeten worden, het eindpunt van het traject naar de nieuwe huisvesting van SG Cambium kunnen zien: op 1 december 2010 zijn de ver- en nieuwbouw van de locatie Courtine en de locatie Van Heemstraweg gereed en volledig in bedrijf!

Met het vaststellen van de voorlopige ontwerpen die in dit boekje voor het voetlicht komen, hebben we niet alleen een wezenlijke stap in het traject gezet, we hebben ook een beeld gekregen van de nieuwe huisvesting. Prachtige, moderne gebouwen die ons in staat stellen om niet alleen nu maar ook in de toekomst een onderwijsaanbod te garanderen dat aansluit bij de tijdgeest – zonder overigens afbreuk te doen aan de degelijkheid en kwaliteit waardoor het onderwijs op onze school al decennialang gekenmerkt wordt.

De plannen voor de ver- en nieuwbouw zowel als die voor het actualiseren van het onderwijsaanbod getuigen van grote ambities. Gelukkig staan we er niet alleen voor. De gemeente Zaltbommel, van ambtenaar tot leden van het College van B&W, heeft zich de afgelopen jaren een betrouwbare partner getoond. In Roc Rivor hebben we een sterke collega gevonden voor de doorgroei van onze vmbo-leerlingen naar mbo-niveau 1 en 2. En ook veel partners in de Bommelerwaard steunen ons bij de realisatie van onze ambities.

Het zorgt ervoor dat we vol vertrouwen de laatste stappen nemen in aanloop naar de daadwerkelijke bouw. Voor de zomer zullen we de definitieve ontwerpen vaststellen en de aannemers selecteren, waarna de bouwactiviteiten in september/oktober aanvangen. Om u op de hoogte te houden van de ambities, plannen en vorderingen, brengen we ieder kwartaal een boekje uit als hetgeen u in handen heeft. In deze eerste editie kunt u lezen over het voorlopige ontwerp en de onderwijskundige visie die daarachter schuilgaat.

Mocht u na het lezen nog vragen of opmerkingen hebben, schroom niet contact op te nemen. Want alle interactie helpt onze ambities te realiseren!

Met het vaststellen van het voorlopig ontwerp komt het eind in zicht van de intensieve voorbereidingsfase van de nieuwbouw van SG Cambium. Voor de zomer wachten alleen nog het bepalen van het definitief ontwerp en de aanbesteding van de bouw, en dan zal een nieuw stadium worden ingegaan: dat van de realisatie. Een uitgelezen moment om terug te blikken in de tijd.

Adrie Bragt, wethouder Wonen, Ruimte en Financiën:

"Door SG Cambium te verzelfstandigen is de school niet alleen gebruiker van de gebouwen, maar heeft zij er ook inhoudelijk zeggenschap over. De ervaring leert dat op die manier de middelen het meest efficiënt worden ingezet."

Wat vooraf ging

Zo'n zes jaar geleden vond SG Cambium in de gemeente Zaltbommel een partner om een integrale oplossing te bedenken voor de huisvestingsproblematiek waarmee de scholengroep kampt. Een oplossing die niet alleen af zou rekenen met het achterstallig onderhoud (Van Heemstraweg) en de noodlokalen als gevolg van ruimtegebrek (Courtine), maar ook in zou gaan op de wensen en behoeften die modern onderwijs met zich meebrengt. Een school is immers vandaag de dag zoveel meer dan een aantal gangen met lokalen.
Beide partijen deelden al snel de overtuiging dat alleen door nieuw- en verbouw één dan wel meerdere gebouwen konden ontstaan die goed op hun functie en doelgroep zijn toegesneden. De vraag diende zich vervolgens aan of dat een unilocatie (dus één gebouw voor alle onderwijsrichtingen) moest worden, dan wel de huidige twee locaties waarbij het vbmo-BB en -KB gescheiden blijven van de overige onderwijsstromingen. Onderzoek heeft uitgewezen dat de nieuw- en verbouw van de huidige locaties de enige financieel haalbare optie is. Daarna was het vooral zoeken naar bestuurlijke en financiële mogelijkheden om dat doel te realiseren.
Die oplossingen zijn gevonden in een drietal maatregelen: allereerst is besloten om Scholengroep Cambium te verzelfstandigen. Daartoe is op 12 december 2008 Stichting Scholengroep Cambium voor openbaar voortgezet onderwijs in het leven geroepen, die sinds 1 januari 2009 actief is. Ten tweede is, door niet langer als een bestuurscommissie onder de gemeente te opereren maar als een zelfstandige organisatie, de school in staat om op de reguliere financiële markt geld te lenen om daarmee de nieuw- en verbouw te financieren. Als derde en laatste maatregel is besloten dat de overheidsgelden voor de huisvesting, die bij de gemeente binnenkomen, een-op-een worden overgemaakt naar de nieuwe stichting.
Naast het financiële en bestuurlijke traject is ook inhoudelijk hard gewerkt aan een visie op de nieuwe school. Niet alleen gebeurde dat vanuit een bouwcommissie of een stuurgroep, ook werd gezocht naar een manier om de stem van een veel bredere laag betrokkenen te horen. Dat resulteerde op maandag 4 juni 2007 in een roadshow: een dag waarop docenten en medewerkers van het Cambium, opgedeeld in groepjes, 24 scholen kris kras door het land hebben bezocht om te zien en te ervaren wat zij wel maar ook vooral niet in hun nieuwe school willen terugzien. Het is een dag geweest die een schat aan ideeën en wensen heeft opgeleverd, die vervolgens als input zijn meegenomen in het samenstellen van het Programma van Eisen.
Zes jaar nadat de intentie is uitgesproken om het huisvestingsprobleem van het Cambium aan te pakken, liggen er twee voorlopige ontwerpen die in hun verscheidenheid ook een gemene deler hebben: ze geven op een moderne manier ruimte aan Cambiums visie op onderwijs.

Vanaf het allereerste begin stond vast dat de nieuwe huisvesting van Scholengroep Cambium niet slechts een kwestie zou zijn van het stapelen van stenen. Heel nadrukkelijk is ook ingezet om de nieuw- en verbouw aan te laten sluiten bij de actuele onderwijsvisie. Een visie die uitgaat van de verschillen tussen de onderwijsstromen.

Eenheid in verscheidenheid

Een vwo-leerling heeft een andere leerbehoefte dan een vmbo-KB-leerling, en een vmbo-TL-leerling een andere dan een havo-leerling. Die verschillende leerbehoeften stellen niet alleen eisen aan het onderwijskundige klimaat, maar brengen ook wensen op het gebied van sfeer met zich mee. Twee aspecten waaraan de huidige schoolgebouwen nauwelijks recht doen. Door de bilocatie zijn de twee praktische stromingen van het vmbo weliswaar gescheiden van de meer theoretisch ingestoken leerlijnen, toch hebben de verschillende leerafdelingen binnen die twee gebouwen geen eigen gezicht.
Met de realisatie van de nieuwbouw wordt daar verandering in gebracht. SG Cambium maakt straks een omslag van een school die zich richt op gelijkheid, naar een school die recht doet aan de verschillen. Voor de locatie Courtine betekent dat, dat het gebouw wordt opgedeeld in een afdeling voor het vwo, het havo en het vmbo-TL. Iedere afdeling krijgt vanaf de brugklas tot en met het examenjaar een eigen docententeam waardoor een gevoel van kleinschaligheid en herkenbaarheid ontstaat.
Met inachtneming van de verschillen heeft de school tegelijkertijd oog voor wat de leerlingen bindt, wat afdelingoverstijgend is. De gemeenschappelijke ruimtes als de aula, de mediatheek en de buitenruimtes zullen daarom geprofileerd worden als het kloppend hart van de school, daar waar leerlingen elkaar ontmoeten en inspireren.

Anita de Vries, lid oudergeleding Medezeggenschapsraad:

"De afdelingen zijn in de voorlopige ontwerpen echt gescheiden, waardoor je kleine schooltjes in de school creëert. Nu loopt alles door elkaar; straks zullen de afdelingen herkenbaar zijn voor iedereen."

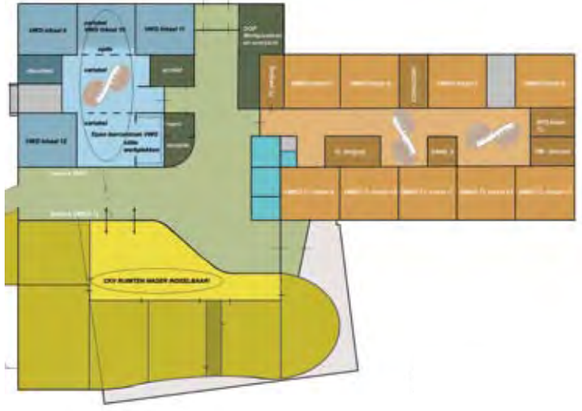

Het scheiden van de leerlingenstromen vormt een van de belangrijkste punten in het Programma van Eisen van de locatie Courtine. Tegelijkertijd staat in datzelfde programma te lezen dat SG Cambium ook de wens heeft om de verschillende leerlingen van deze locatie bij elkaar te brengen. Hoe verenig je deze twee ogenschijnlijk tegengestelde eisen in een gebouw dat hoofdzakelijk onderwerp wordt van verbouw en slechts voor een beperkt gedeelte nieuw wordt gebouwd?

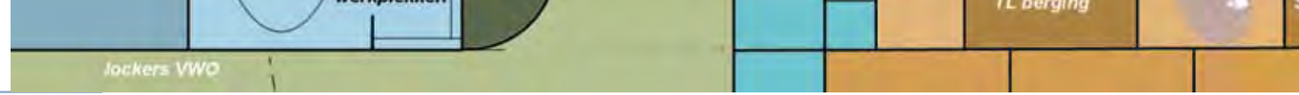

Architect **Hannek Höweler:**

"De 'vondst' om op en om de aula heen te bouwen, voldoet beter aan de wensen van de school dan het idee van twee gebouwen."

Locatie Courtine: 3 in 1

Wie het Programma van Eisen (PvE) erop naslaat, leest dat SG Cambium is uitgegaan van twee gebouwen aan de Courtine: een voor het vmbo-TL en een voor het havo en vwo. Met de realisatie van een aparte ingang voor zowel het havo als het vwo zou de gewenste scheiding van de leerafdelingen kunnen worden gerealiseerd. 'Kunnen worden', want AGS Schwencke Rosbach Architects, het Amsterdamse architectenbureau dat opdracht kreeg het 'nieuwe' Cambium locatie Courtine te tekenen, is in de persoon van Hannek Höweler in het voorlopig ontwerp tot een heel ander idee gekomen. Niet twee gebouwen maar één zal in de toekomst onderdak bieden aan de vmbo-TL-, havo- en vwo-leerlingen van het Cambium.
Hoewel het aangezicht van de gevel aan de Courtine nog onderwerp van discussie is, is het voorlopig ontwerp wat betreft de indeling van het gebouw half januari vastgesteld. Het blijkt een ontwerp dat vooral opvalt door efficiënt ruimtegebruik en een heldere, bijna vanzelfsprekende routing. De tekeningen laten een centrale ingang zien waar alle leerlingen door binnenkomen. Eenmaal binnen splitst de leerlingenstroom zich in drieën: de leerlingen van het vmbo-TL gaan links naar de vleugel, de vwo-leerlingen gaan naar rechts waar de zuid-oosthoek van het gebouw voor hen is ingericht en de havisten gaan met de grote centrale trap naar de tweede verdieping waar de leerruimtes zowel in de vleugel als in de ruimte boven de aula zijn gelegen. Daarmee ontstaan drie afzonderlijke leerafdelingen met ieder hun eigen onderwijskundige sfeer waar leerlingen niet weg hoeven om kennis te vergaren. Bovendien is er op de begane grond ruimte om in de toekomst de langgekoesterde wens van een gymnasium/technasium te huisvesten, conform deze visie van gescheiden onderwijsstromen.
Omdat een school niet alleen een plek is om te leren, maar ook om te ontmoeten, te inspireren en te binden wil SG Cambium buiten de onderwijskundige afdelingen ruimte waar leerlingen van verschillende afdelingen samenkomen. Die ruimte is gevonden in de aula op de eerste etage, de lokalen voor de culturele en kunstzinnige vorming (CKV) op de begane grond en de pleinen rondom de school. Met deze plekken waar leerlingen bij elkaar kunnen komen om te delen, komt het voorlopig ontwerp tegemoet aan de tweede belangrijke eis in het PvE.

Om dit ontwerp te realiseren zal – zoals het er nu naar uitziet - op en om de bestaande aula heen worden gebouwd. De 6000 vierkante meter bestaande bouw zal met zo'n 2.500 vierkante meter nieuwbouw groeien tot een totaal van circa 8.500 vierkante meter. 30 procent nieuwbouw dus die met ingrijpende verbouw van de bestaande bouw zal leiden tot een honderd procent nieuwe school.

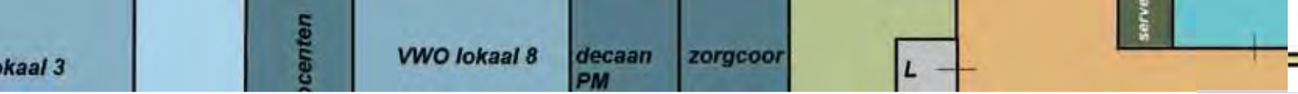

Ineke Marree, docente biologie, locatie Courtine:

"Tegenwoordig moet er zo gelet worden op de uitstraling van een school. Van mij hoeft dat niet zo. De lokalen en ruimte in het gebouw, die vind ik belangrijk. Het prettige aan de huidige school vind ik de brede gangen en werkplekken op de gang. Dat wordt anders, maar hopelijk net zo ruim en licht."

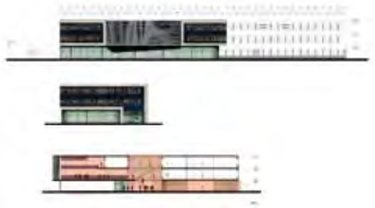

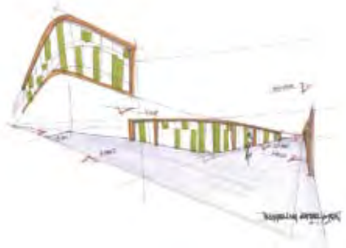

Sterre van der Hee, 5-atheneumleerlinge en lid leerlingenraad:

"Ik vind het voorlopig ontwerp heel mooi en vernieuwend, en kan merken dat overal goed over is nagedacht. Jammer alleen dat ik de nieuwe school zelf niet meer mee zal maken…"

Een leerling van de praktische stromingen binnen het vmbo, de basis- en de kaderberoepsgerichte leerweg, is gebaat bij overzichtelijkheid, kleinschaligheid, rust en ruimte. Daarin is geen onderscheid. Toch zullen ook deze onderwijsstromingen in de nieuwbouw zoveel mogelijk een eigen eenheid vormen. Want juist voor het vmbo-KB en -BB geldt dat een vertrouwd leer- en werkklimaat de opname van kennis en vaardigheden ten goede komt.

Een eigen eenheid

Waar een vwo-leerling kennis gaat halen, moet je een leerling op het vmbo-KB of -BB kennis brengen. Volgens die filosofie zal het onderwijs in de nieuwbouw aan de Van Heemstraweg worden ingericht. De nadruk ligt daarbij in eerste instantie op het creëren van een goede, prettige sfeer waar het daadwerkelijke overbrengen van kennis en vaardigheden op meelift. Maar hoe creëer je die sfeer? Door de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg ieder een eigen plek, een eigen *setting* te geven. Niet de leerlingen maar een vast en eigen team van docenten pendelt voor wat betreft de theorievakken tussen de lokalen. Daardoor krijgen leerlingen het gevoel daadwerkelijk een eigen plek in de school te hebben. Bovendien wordt de eigen eenheid daarmee kleinschalig en overzichtelijk, wat de rust en tegelijk de persoonlijkheid binnen de school bevordert. Een optimale sfeer om kennis en vaardigheden op te doen.

Door het delen van de ruimtes waar de praktijkvakken worden gevolgd, maar ook de aula en het plein voor de school zijn er voldoende mogelijkheden voor leerlingen om buiten hun eigen eenheid te kijken, te ontmoeten en te verbinden.

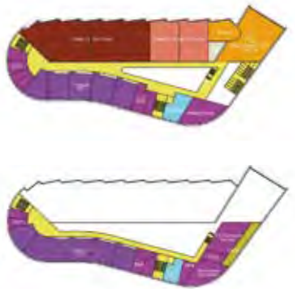

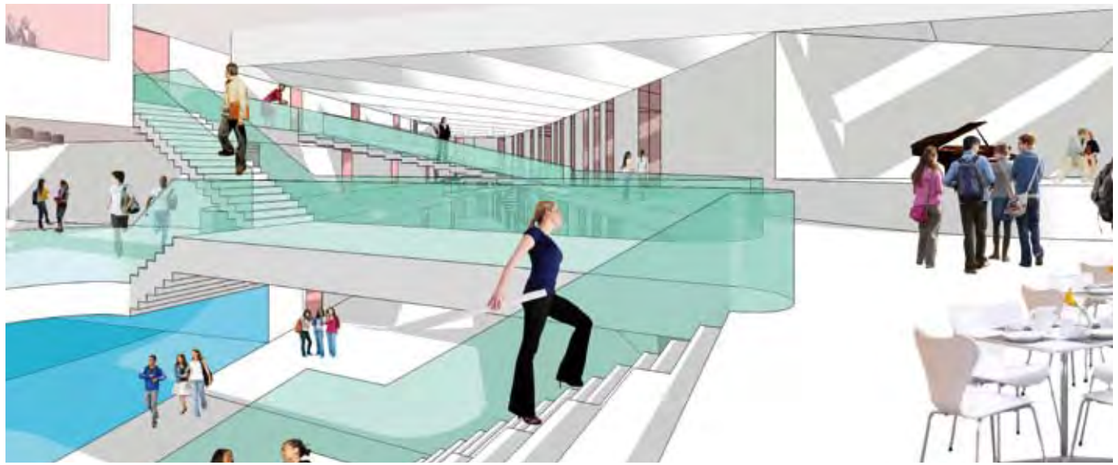

Een moderne interpretatie van de vertrouwde en bewezen ambachtsschool. Zo zou je het voorlopig ontwerp van de locatie Van Heemstraweg misschien wel het beste kunnen omschrijven. Een praktijkgerichte school die met sheddaken en schoonmetselwerk refereert aan het ambachtelijke, door zijn grote glazen puien een venster op de buitenwereld vormt, en – niet minder belangrijk – de buitenwereld een blik gunt binnen.

Locatie Van Heemstraweg: laat zien wat je kan

Geheel in lijn met de onderwijsvisie van SG Cambium noemt het Programma van Eisen het scheiden van de leerlingenstromen van de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg van het vmbo als een van de belangrijkste punten. Ook zouden er ruimtes moeten komen waar leerlingen elkaar kunnen ontmoeten. Dat het bestaande gebouw met zijn door de tijd gegroeide onoverzichtelijkheid en lange looplijnen daarvoor zou moeten wijken, stond van meet af aan vast. De locatie Van Heemstraweg zal straks geheel uit nieuwbouw bestaan.
Het Rotterdamse architectenbureau Van den Berg Kruisheer Elffers Architecten verwerkte de eisen in een voorlopig ontwerp dat uitgaat van de thema's verbinden en ontmoeten. Het voegde daar nog een derde uitgangspunt aan toe: geef het gebouw de uitstraling van een echte ambachtsschool. Niet gemotiveerd door nostalgische beweegredenen, maar door kwalitatieve. In het ontwerp komt dat onder meer tot uiting in het schoonmetselwerk van de gevels en de sheddaken boven de praktijklokalen, die zorgen voor een rustige belichting en het geconcentreerd kunnen werken.
De verbinding van de school naar buiten is een ander punt dat bij het bekijken van het voorlopig ontwerp in het oog springt. De enorme glazen pui van de op de eerste verdieping gelegen aula biedt zicht op de Sint Maartenskerk in het oude centrum van Zaltbommel en verbindt als zodanig buiten en binnen. Daarnaast zijn de praktijklokalen aan de straatzijde van het gebouw, met veel ramen, als een etalage voor beroepsgericht onderwijs.
De aula – ook wel atrium genoemd – gelegen in het hart van het gebouw is groots, licht en biedt volop ruimte voor ontmoetingen tussen leerlingen onderling, maar ook tussen docenten en leerlingen. Andere gemeenschappelijke ruimtes bieden hier eveneens de mogelijkheid toe. Zoals het plein voor de school dat door de glazen entree en in het verlengde daarvan via de trappen een vloeiende zichtlijn biedt naar de aula.

Architect **Jaap van Es:**

"Het gebouw dat wij hebben getekend, is heel specifiek voor deze school en deze plek. Het is geen ontwerp dat zomaar overal kan staan."

De indeling van de lesruimtes laat een duidelijke scheiding zien tussen theorie (aan de achterzijde van het gebouw, dus minder afleiding) en praktijk (aan de voorzijde van het gebouw). Daar waar alle leerlingen gebruikmaken van de praktijklokalen op de eerste en tweede verdieping, is de leerlingenstroom voor de theorievakken gescheiden: de BB is gehuisvest op de eerste en de KB op de tweede etage. Daarmee wordt het gevoel van kleinschaligheid, een school binnen de school, benadrukt binnen een omgeving die in zijn geheel compact en overzichtelijk aandoet.
Niet meer dan een derde van het huidige gebouw meet het voorlopig ontwerp van de school aan de Van Heemstraweg. Maar beter dan ooit zal het zijn leerlingen in de gelegenheid stellen te laten zien wat ze kunnen.

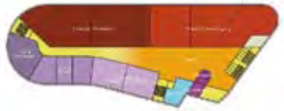

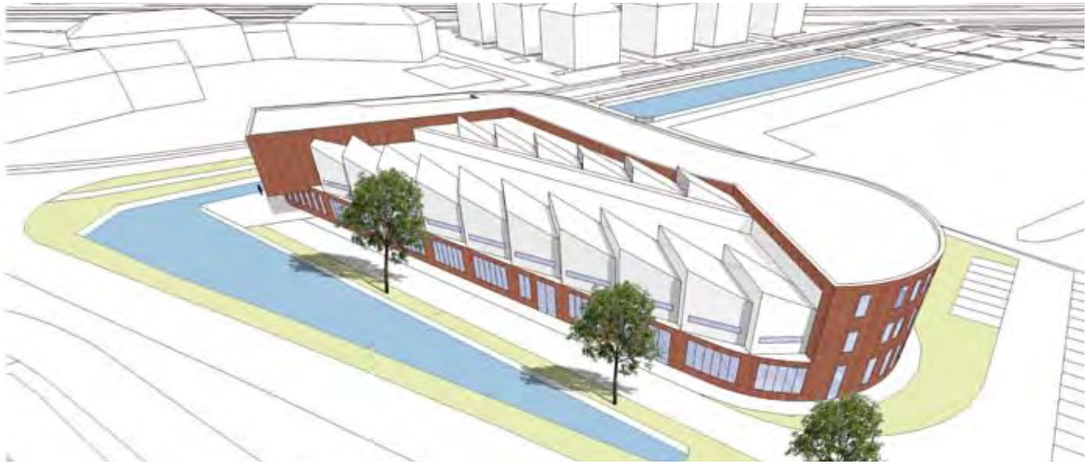

Annette Swinkels, docente Nederlands en Zorg & Welzijn, locatie Van Heemstraweg:

"Ik ben erg blij dat de beroepsgerichte vakken qua ligging en vierkante meters zo'n prominente plaats krijgen. Wij geloven in degelijk beroepsonderwijs en dat komt zowel in het interieur als de uitstraling van het gebouw goed naar voren."

Goed nieuws komt nooit te vroeg. Dus wanneer kunnen docenten en leerlingen de gebouwen, getekend in de voorlopige ontwerpen, daadwerkelijk in gebruik gaan nemen? Een planning onder voorbehoud...

Hoe nu verder?

Met het vaststellen van de voorlopige ontwerpen is een grote stap gezet in de richting van daadwerkelijke realisatie. Voor de eerste spade de grond ingaat, zullen echter nog drie hordes genomen moeten worden. De eerste wordt gevormd door het definitief ontwerp. Hierin is het voorlopig ontwerp verder uitgewerkt tot op het niveau van materiaalkeuze en bouwtechnische oplossingen. Na het vaststellen van het definitief ontwerp start de bestekfase waaraan de aanbesteding van de bouw parallel loopt.

Rond de zomervakantie zullen de aannemers worden geselecteerd die de locaties gaan bouwen. Na de sloop zal de vermoedelijke start van de bouw in september/oktober 2009 beginnen, die in het najaar van 2010 leidt tot de oplevering van en de verhuizing naar de nieuwe huisvesting.

In deze voorlopige planning wordt voor de locatie Courtine uitgegaan van een bouw in twee fasen. Op dit moment wordt gekeken of dat ook anders kan, door te werken met een noodlocatie waardoor de bouw in één fase kan worden gepland. Dat zal niet alleen tijdwinst maar vooral ook minder overlast voor docenten en leerlingen betekenen. In een volgende uitgave van *Ruimte voor onderwijs* zal daar waarschijnlijk meer bekend over worden gemaakt.

Colofon

Tekst en redactie
Yvette Polman - Schrijfwaer, Appeltern
Fotografie
Gerrit Groeneveld
Ontwerp en opmaak
Joke Herstel - Wenk, Den Haag
Druk
RS Drukkerij BV, Den Haag

© 2009 Scholengroep Cambium en Schrijfwaer

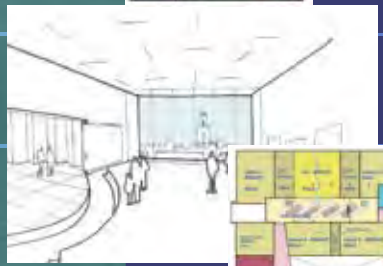

Scholengroep Cambium
info@cambium.org
www.sgcambium.nl